

TƏBİƏT ELMLƏRİ NATURAL SCIENCES

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/105/37-42>

İbadulla Ağayev

Azərbaycan Tibb Universiteti
tibb elmləri doktoru
amuepid@mail.ru

Flora Tağıyeva

Azərbaycan Tibb Universiteti
tibb üzrə fəlsəfə doktoru
flora-tagiyeva@mail.ru

Pəri İsaqova

Azərbaycan Tibb Universiteti
isagovap@mail.ru

Əzimə Şixəliyeva

Azərbaycan Tibb Universiteti
shikhaliyevaazima@gmail.com

Zəminə Hüseynova

Azərbaycan Tibb Universiteti
zaminah@mail.ru

Parazitologiya fənninin tədrisinə dair

Xülasə

Parazitar xəstəliklərin, hər şeydən əvvəl, malyariyanın və bağırsaq helmintozlarının sosial-iqtisadi əhəmiyyəti o qədər böyükdür ki, bu patologiya bir çox dünya ölkələrinin iqtisadi inkişafı üçün maneçilik yaradır. Qeyri-endemik ölkələrdə tropik parazitar xəstəliklərin gətirilmə halları insanların sağlamlığına ciddi zərər yetirir. Parazitar patologiyanın qlobal əhəmiyyətini nəzərə alaraq, əksər dünya ölkələri parazitar xəstəliklərlə mübarizə problemini qarşıya həll edilməli məqsəd kimi qoymuşlar. Parazitologiyanın öyrənmə obyektini təşkil edən protozo və helmintozlar infeksiya patologiyasının mühüm hissəsini təşkil edir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə, dünyada 4,5 milyardan çox insan parazitar xəstəliklərdən əziyyət çəkir. Rusiyada hər il bir milyona yaxın parazitar xəstə qeydə alınır. Onların həqiqi sayı 20 milyon nəfəri ötür. ÜST göstərir ki, helmintlər tərəfindən törədilən xəstəliklər ən əhəmiyyətli yoluxucu və parazitar xəstəliklər arasında dünyada üçüncü, plazmodilər tərəfindən törədilən xəstəliklər – dördüncü yeri tutur (müvafiq olaraq, 1,4 mlrd. və 600 mln. hadisə). Bütün bunlar tibb işçilərinin insanın parazitar xəstəliklərinin diaqnostikası, müalicəsi və profilaktikasının müasir prinsipləri ilə tanış olmasını şərtləndirir və onun tədrisini zəruri edir. Hazırlanmış yeni tədris proqramı ali tibb təhsili tələbələrinin tədrisi, həkimlərin diplomdansonrakı təhsili və müəllimlərin fəaliyyəti üçün tövsiyə olunur.

Açar sözlər: parazitar xəstəliklər, parazitizm, protozo, helmintlər, profilaktika

Ibadulla Aghayev

Azerbaijan Medical University
Doctor of Medicine
amuepid@mail.ru

Flora Taghiyeva

Azerbaijan Medical University
Doctor of Philosophy in Medicine
flora-tagiyeva@mail.ru

Pari Isagova

Azerbaijan Medical University
isagovap@mail.ru

Azima Shikhaliyeva

Azerbaijan Medical University
shikhaliyevaazima@gmail.com

Zamina Huseynova

Azerbaijan Medical University
zaminah@mail.ru

On Teaching the Subject of Parasitology

Abstract

The socio-economic importance of parasitic diseases, above all malaria and intestinal helminthosis, is so great that this pathology creates an obstacle for the economic development of many countries of the world. Cases of introduction of tropical parasitic diseases in non-endemic countries seriously harm people's health. Considering the global importance of parasitic pathology, most countries of the world have set the problem of fighting parasitic diseases as a goal to be solved. Protozoan diseases and helminthoses, which are the subject of parasitology, are an important part of infectious pathology. According to the WHO, more than 4.5 billion people worldwide suffer from parasitic diseases. About one million parasitic patients are registered in Russia every year. Their actual number exceeds 20 million people. WHO shows that diseases caused by helminths are the third most important infectious and parasitic diseases in the world, and diseases caused by plasmodials take the fourth place (1.4 billion and 600 million cases, respectively). All this requires medical workers to be familiar with the modern principles of diagnosis, treatment and prevention of human parasitic diseases and makes it necessary to teach them. The developed new curriculum is recommended for the teaching of medical students, post-graduate training of doctors and teachers.

Keywords: *parasitic diseases, parasitism, protozoa, helminths, prevention*

Giriş

Hazırda səhiyyəimizin qarşısında duran ən mühüm məsələlərdən biri də infeksiyon və invazion xəstəliklərin səviyyəsinin azaldılması və son nəticədə ləğv edilməsidir. Bununla məşğul olan praktik fənnlər içərisində *parazitologiya* aparıcı yerlərdən birini tutur (Ağayev, 2022, p. 822). Onun əhəmiyyətini başa düşmək üçün qısaca olaraq fənnin məzmununu nəzərdən keçirək.

Məlum olduğu kimi, insan parazitlərini, onlar tərəfindən törədilən xəstəlikləri və bu xəstəliklərlə mübarizə tədbirlərini öyrənən elm tibbi parazitologiya adlanır. Tibbi parazitologiya parazitologiya elminin (bura zooparazitologiya və fitoparazitologiya da daxildir) mühüm bir hissəsi olub, insanda təsadüf edilən parazitər xəstəliklərin törədiciləri, patogenezi, klinikası, epidemiologiyası, immunologiyası, keçiriciləri və müalicəsini, həmçinin bu xəstəliklərin profilaktikası və onlarla mübarizə yollarını öyrənir (Ağayev, 2012, p. 728).

Mikroorqanizmlərlə müqayisədə parazitöz törədicilərinin yüksək səviyyədə təşkilinə görə onların sahib orqanizmlə qarşılıqlı əlaqəsi parazitər prokariotlara nisbətən daha mürəkkəb və müxtəlifdir (Salehov, 2022, p. 233). Bir çoxhüceyrəli orqanizmin (çox vaxt parazit) digər mürəkkəb orqanizmdə mövcud olması yalnız təbii müdafiə mexanizmləri zəiflədikdə mümkündür. Buna görə də, parazitər xəstəliklər həmişə allergiya və immunosupressiya ilə müşayiət olunurlar. Yoluxmuş orqanizmin digər infeksiyon agentlər tərəfindən infeksiyaya qarşı həssaslığı artır və eyni zamanda bu orqanizmin mənfi ekoloji amillərin təsirinə qarşı müqaviməti azalır. Son illərdə infeksiyon xəstəliklərin eyni vaxtda daha ağır gedişi ilə bərabər bir sıra parazitözə yoluxma hallarının artması da müşahidə olunur.

Parazitologiya (yunan dilindən *parasitos* – “özgənin sayəsində dolanan”, *logos* – söz, təlim) parazitləri, onların sahibləri, keçiriciləri və ətraf mühitlə münasibətlərini, həmçinin törətdikləri

xəstəlikləri və onlarla mübarizə tədbirlərini öyrənən elmdir. Parazitologiya biologiya elminin əsas şaxələrindən olub, parazitizm hadisəsini öyrənir (Briko, 2013, p. 768). *Parazitologiyanın predmetini* parazitlə sahib arasında mürəkkəb qarşılıqlı münasibətlər və bu münasibətlərin xarici mühit amillərindən asılı olaraq dəyişilməsini araşdırmaq təşkil edir. Elə buna görə də parazitologiya ekoloji elmlər sisteminə aid edilir.

Parazitologiya elminin *başlıca vəzifəsi* parazit quruluşunu, onun həyat dövrüyəsini, sahib orqanizmdə qidalanma ilə əlaqədar uyğunlaşmasını, habelə coğrafi yayılmasını, mənşəyini və sair tədqiq etməkdən ibarətdir (Sergiyev, 2006, p. 592). Parazitologiyanın qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən insanların sağlamlığının qorunması, kənd təsərrüfatı heyvanlarını və bitkilərini müxtəlif xəstəliklərdən mühafizə etmək üçün parazitlərin törətdiyi xəstəliklərə qarşı elmi əsaslarla tədbirlərin işlənilməsi və hazırlanması və həyata keçirilməsidir. Məhz bu məqsədlə parazitologiya ilk növbədə zoologiya, botanika, tibb, baytarlıq, kimya və digər elmlərlə sıx əlaqədədir. Parazitlər xarici mühit arasında mürəkkəb qarşılıqlı münasibətlərin öyrənilməsi həm nəzəri cəhətdən, həm də parazit xəstəliklərlə mübarizə tədbirlərinin hazırlanmasında böyük rol oynayır. Buna görə də parazitologiya elmi epidemiologiya və epizootologiya ilə sıx əlaqədə olub, invazion və infeksiya xəstəliklərinin baş verməsinin ümumi qanunauyğunluqlarını da öyrənir.

Parazitlər, yəni başqa növlərin orqanizmlərindən daimi və ya müvəqqəti olaraq yaşayış yeri və ya qida mənbəyi kimi istifadə edən orqanizmlər istisnasız olaraq hamısı insan, heyvan və bitkilərin xəstəliklərinin canlı törədiciləridir. Sahib orqanizmin hesabına mövcud olması prionlar, viroidlər, viruslar, rikketsiyalar, bakteriyalar, parazitər göbələklər, ibtidailər, helmintlər və buğumayaqlıların bir çox növləri üçün xarakterikdir (Zuyeva, 2006, p. 752). Bununla belə, mövcud təcrübəyə görə, prionların, viroidlərin, virusların, rikketsiyaların və bakteriyaların yaratdığı xəstəliklər infeksiya (yoluxucu) xəstəliklər adlandırılır. Mikozlar patogen göbələklərin yaratdığı xəstəliklərdir. Mövcud terminologiyaya görə, parazit xəstəliklərə yalnız patogen birhüceyrəli orqanizmlər olan ibtidailər tərəfindən törədilən *protozoozlar* və törədiciləri parazitər qurdlar olan *helmintozlar* aiddir. Bəzən buğumayaqlıların törətdiyi xəstəliklər də parazit xəstəliklər qrupuna daxil edilir. Müasir təsnifata görə, insanın xəstəliklərinin məlum olan 1415 törədicidən 353-ü protozooy xəstəlikləri və helmintozları törədirlər (Sergiyev, 2006, p. 592).

Parazitologiya *ümumi, tibbi, baytarlıq və fitoparazitologiya* kimi elm sahələrinə bölünür. Ümumi parazitologiya parazitizmin ümumi qanunauyğunluqlarını, parazit-sahib münasibətlərinin nəzəri aspektlərini, taksonomiya, təsnifat məsələlərini və s. nəzərdən keçirir. Öyrənilən parazitlər qrupunun sistematik mövqeyindən asılı olaraq parazitologiyanın aşağıdakı bölmələri fərqləndirilir: *protozoologiya* (protistologiya), *helmintologiya* və *araxnoentomologiya* (Briko, 2013, p. 768).

Tibbi parazitologiyanın *tədqiqat obyektini* parazitər mənşəli insanın xəstəlikləri, onların törədiciləri və keçiriciləri, insanın parazit xəstəliklərinin törədicilərinin sahibi olan heyvanlar, diaqnostika, müalicə və insan xəstəliklərinin qarşısının alınması üsulları və vasitələridir. Baytarlıq parazitologiyasının maraq dairəsinə məməlilərin, quşların və soyuqqanlı heyvanların parazitləri və parazitozları daxildir. Fitoparazitologiya parazitər təbiətli bitki xəstəliklərini və onları törədən parazitləri öyrənir. Parazitologiya bir sıra elmlərlə sıx bağlı olan kompleks elmdir: ekolojiya, biologiyanın müxtəlif sahələri, tibb, baytarlıq və aqronomluq.

Qeyd edildiyi kimi, parazitlərin 3 əsas qruplarına müvafiq olaraq, bu elm 3 bölməyə ayrılır: protozoologiya (ibtidailər haqqında elm), helmintologiya (helmintlər haqqında elm) və araxnoentomologiya (buğumayaqlılar haqqında elm) (Ağayev, 2022, p. 915).

Heyvani mənşəli parazitlərlə törədilən xəstəliklər parazitər və ya invazion xəstəliklər adlandırılır. Heyvanat aləmində ibtidailər ailəsinə (Protozoa) aid olan çoxlu sayda mikroorqanizmlər vardır ki, onlar insan orqanizminə daxil olaraq bir sıra xəstəlikləri – protozoozları (lyamblioz, toksoplazmoz, malyariya, leşmaniozlar və s.) törədirlər (Çobanov, 2006, p. 280). Protozoozlar çox geniş yayılmışlar. Məsələn, malyariya, leşmaniozlar, bağırsağ ibtidailərinin törətdiyi xəstəliklər bütün ölkələrdə qeyd olunur. Onların gedişi, klinik şəklə rəngarəng olub, xəstələrin, onlardan götürülmüş materialın ciddi öyrənilməsinə tələb edir (Ağayev, 2010, p. 117).

Parazit xəstəliklərin ikinci böyük qrupunu helmintozlar təşkil edir. Helmintozlar da mühüm tibbi-sosial əhəmiyyət daşıyırlar (Sergiyev, 2006, p. 592). Onlar (askaridoz, trixosefalyoz, en-

terobioz, exinokokkoz, teniidozlar və s.) həm müalicə həkimlərinə, həm də pediatrlara çox tez-tez rast gəlir. Bəzi helmintozlar təbii-ocaqlı xəstəliklər qrupuna aid edilərək, müəyyən coğrafi landşaftlarda yayılırlar. Ümumilikdə, təbiətdə yayılmış minlərlə növ parazit qurdun 250-dən çox növünə insan orqanizmində təsadüf olunur.

Tibbi parazitologiyanın öyrəndiyi üçüncü hissə buğumayaqlılar tipinə daxil olan canlılardır. Bir sıra xəstəliklərin (malyariya, leyşmanioz, ensefalitlər, səpkili və qayıdan yatalaq, taun, sarı qızdırma və s.) yayılmasında buğumayaqlıların rolu az deyildir (Briko, 2015, p. 768). Onların bir çox nümayəndələri (gənələr, həşəratlar) insanın üzv və toxumularında parazit həyat keçirərək ona müxtəlif zərərli təsir göstərir. Bundan başqa, buğumayaqlılar bir çox xəstəliklərin canlı keçiriciləri (malyariya, leyşmaniozlar), yaxud rezervuarı (gənə ensefaliti) rolunu oynayırlar. Qeyd etmək lazımdır ki, gəmiricilər də parazit xəstəliklərdə rezervuar və infeksiya mənbəyi ola bilərlər (Chebysheva, 2005, p. 440). Ona görə də xəstəliklərlə mübarizədə keçiricilərə münasibətdə müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Belə ki, çox zaman onların məhv edilməsi (dezinfeksiya) aparılan əksepidemik tədbirlərin effektivliyinə təminat verir (Hacıyev, 2010, p. 238).

Parazitologiyanın öyrəndiyi əsas proseslərdən biri parazitizmdir. Parazitizm – müxtəlif növlərdən olan iki orqanizm arasında münasibət formasıdır ki, burada biri (parazit) digərinin (sahibin) orqanizmindən qida və yaşayış mühiti kimi istifadə edir və bu zaman hər iki orqanizm bir-biri ilə antaqonist münasibətdə olurlar. Parazitizm – müxtəlif növlərə aid canlı orqanizmlər arasında biotik əlaqə formalarından biridir. Onun meydana çıxmasından əvvəl müxtəlif orqanizmlər arasında müxtəlif növ qarşılıqlı əlaqələr yaranmışdır. Bu qarşılıqlı əlaqələrin əsas növləri aşağıdakılardır: *sinoikiya*, *kommensalizm*, *mutualizm*. Lakin müxtəlif orqanizmlər arasında sadalanan əlaqələr növlər arasında çox vaxt o qədər də kəskin fərqlənmir, çünki konkret orqanizmlərin inkişafının müxtəlif mərhələlərində onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqənin xarakteri kəskin antaqonist münasibətlərdən neytral və hətta qarşılıqlı faydalı münasibətlərə qədər dəyişə bilər. Parazitizm orqanizmlər arasında əlaqə formalarından biri olaraq təbiətdə geniş yayılmışdır. Parazit həyat tərzini sürən növlər sərbəst yaşayanlardan – qeyri-parazitlərdən daha çoxdur. Bu zaman sonuncular həmişə parazitlər üçün sahib kimi iştirak edirlər.

Beləliklə, parazitologiyanın tədrisi ilk növbədə parazit xəstəliklərin keçiriciləri və törədiciləri ilə tanışlıq, onların, yəni tibbi əhəmiyyət daşıyan ibtidailərin, helmintlərin, buğumayaqlıların bioloji və ekoloji xüsusiyyətləri haqqında, insanın patologiyasında oynadığı rolu, laborator diaqnostikası və invazion və infeksiya xəstəliklərin keçiriciləri ilə mübarizə tədbirlərinin araşdırılmasından ibarətdir. Tibbi parazitologiya əksepidemik və profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə də məşğul olur.

Bunu nəzərə alaraq, son iki ildə ATU-nun Tibb (əvvəllər yalnız İctimai Səhiyyə) fakültəsində «Parazitologiya» fənni tədris edilir ki, bu zaman məhz parazitlərin ümumi xüsusiyyətləri, onların ayrı-ayrı nozoloji formalarının epidemiologiyası və profilaktikası barədə müxtəlif məsələlər öyrənilir. Parazitologiya fənni üzrə tədrisin məqsədi parazit xəstəliklərin ayrı-ayrı nozoloji formaları zamanı epidemioloji diaqnostikanın və epidemioloji nəzarətin elmi və təşkilati əsaslarının mənimsənilməsidir. Bu zaman parazitlərin sahib orqanizmlə qarşılıqlı təsirin xarakteri, onların yayılmasının qarşısının alınmasında həyata keçirilən əksepidemik tədbirlərin potensial effekti, əksepidemik sistemin müəssisə və bölmələrinin fəaliyyətinin funksional istiqamətləri, həmçinin keçiricilərin ekoloji xarakteristikasından və epidemioloji rolundan asılı olaraq, onlarla mübarizə tədbirlərinin əsasları tədris olunur.

Tədrisin məqsədi tələbələrə parazitologiyanın əsasları, insanlar arasında təsadüf edilən parazit xəstəliklər, onların epidemioloji xüsusiyyətləri, parazit xəstəliklərin laborator diaqnostikası, o cümlədən Azərbaycanın ölkə patologiyasında mühüm rol oynayan parazit xəstəliklərə qarşı aparılan mübarizənin əsas prinsipləri ilə tanış etməkdir. Həmçinin parazitlərin bioloji-ekoloji xüsusiyyətləri və onlarla sahib orqanizm arasında qarşılıqlı münasibətin xarakteri, əksepidemik tədbirlərin potensial effektivliyi, əksepidemik sistem müəssisələrinin və bölmələrinin fəaliyyətinin funksional istiqamətlərinə uyğun olaraq parazit xəstəliklərin ayrı-ayrı formaları zamanı epidemioloji nəzarətin elmi və təşkilati əsaslarının mənimsənilməsidir.

Fənnin tədrisi zamanı tələbələr bunları bilməlidirlər: parazit xəstəliklərin ümumi xarakteristikasını, onların təsnifat vəziyyəti və epidemioloji əhəmiyyətini; parazitlə sahib orqanizm arasında qarşılıqlı əlaqə mexanizmi, ocaqların əmələ gəlmə şəraiti, epidemik prosesin təzahürlərini; helmintozların və ibtidailərin ümumi xarakteristikasını, onların sosial-iqtisadi əhəmiyyətini; helmintlərin və ibtidailərin epidemioloji xüsusiyyətlərini təyin edən bioloji-ekoloji xüsusiyyətləri; mühüm təmas helmintozları, geo və biohelmintozlar zamanı helmintlərin sahib orqanizmlə qarşılıqlı təsir mexanizmlərini; protozozların və helmintozların epidemioloji təsnifatını; protozozlar və helmintozlar zamanı epidemik prosesin təzahürlərini; parazit xəstəlik ocaqlarının formalaşmasında təbii və sosial amillərin rolunu; protozozlar və helmintozlar zamanı profilaktik və əksepidemik tədbirlərin məzmununu və potensial effektivliyini; ekoloji xarakteristikalarına və epidemioloji rollarına müvafiq olaraq parazit (infeksiya) xəstəlik törədicilərinin keçiriciləri ilə mübarizənin əsaslarını; keçiricilərinin ekologiyasını və onların epidemioloji rolunu.

Tələbələr bunlara yiyələnə bilməlidirlər: parazitoloji müayinələrin aparılması zamanı əldə olunan nəticələri dəyərləndirməyə; parazitlərin müxtəlif inkişaf mərhələlərində olan fərdlərin diaqnostikasına əsasən onların diferensiasiyasını aparmağa; malyariyanın, leyşmaniozun daha münasib diaqnostika metodu kimi mikroskopiyani (qalın qan damlası və qan yaxması) həyata keçirməyə; müxtəlif substratlardan əldə olunan preparatların mikroskopiyasına; helmint yumurtalarının diferensiasiyasına; sanitar-helmintoloji və parazitoloji müayinələrin yerinə yetirilməsi texnikasına.

Tədris yeni hazırlanmış proqram üzrə aparılır. Proqram 3 əsas hissəyə bölünmüşdür: *protozoologiya, helmintologiya və müayinə metodları*. Proqramda protozozların əsas nümayəndələrinin xarakteristikası, epidemioloji xüsusiyyətləri və s., həmçinin helmintlərin müxtəlif siniflərinin quruluş xüsusiyyətləri, onların təsnifat prinsipi, yaratdıqları xəstəliklər və s. üzrə mövzular salınmışdır. Proqram ilk növbədə İctimai səhiyyə və Tibb fakültəsinin tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Lakin eyni zamanda epidemioloqlar, parazitoloqlar, sanitar-epidemioloji xidmət işçiləri, o cümlədən müalicə həkimləri üçün də faydalı olacaqdır.

Proqram dünya təcrübəsində parazitologiya sahəsində tədris olunan nümunələr əsasında hazırlanmış, həm nəzəri, həm də təcrübi məsələləri özündə əks etdirir. Belə ki, tədris zamanı aşağıdakı mövzular üzrə mühazirələr oxunur: Tibbi parazitologiya, predmeti, inkişaf tarixi, bölmələri, digər elmlərlə əlaqəsi; Parazit xəstəliklərin ümumi xarakteristikası, diaqnostika, müalicə və profilaktikanın xüsusiyyətləri; Patogen ibtidailərin törətdiyi xəstəliklər; malyariya və leyşmaniozlar; Geohelmintozlar: askaridoz, trixosefalyoz, ankilostomidozlar; Biohelmintozlar: teniarinxoz, tenioz, exinokokkozlar; Təmas helmintozları: enterobioz və s. Həmçinin: Parazitizm haqqında anlayış və parazit xəstəliklərin təsnifatı; Protozooy invaziyaların ümumi xarakteristikası. Qan və toxuma protozozlarının xarakteristikası; Malyariyanın epidemiologiya və profilaktikası, laborator diaqnostikası; Toksoplazmozun, Leyşmaniozların epidemiologiya və profilaktikası; Askaridozun, trixosefalyozun, ankilostomidozların epidemiologiya və profilaktikası; Biohelmintozların təsnifatı, xarakteristikası; Teniidozların, Difillobotriozun; Exinokokkozların, Təmas helmintozlarının; Fassiolyoz və opistorxozun epidemiologiya və profilaktikası mövzuları üzrə praktik dərslər keçilir. Tələbələrin bilikləri semestr ərzində test tapşırıqlarına əsasən qiymətləndirilir. Eyni zamanda verilən sərbəst iş mövzuları üzrə prezentasiyalar hazırlayırlar ki, onlar dərslərin gedişində dinlənilir, müzakirə olunur və qiymətləndirilir.

Nəticə

Yeni proqram üzrə aparılan təlim sayəsində tələbələr: helmintozlarda epidemik prosesin təzahürlərini qiymətləndirməyi; parazit xəstəlik ocaqlarının formalaşmasına şərait yaradan şərtləri aşkar etməyi; protozozlar və helmintozlar zamanı profilaktik və əksepidemik tədbirləri tənzimləyən normativ-metodiki sənədlərdən istifadə etməyi; protozozlar və helmintoz ocaqlarında profilaktik və əksepidemik tədbirləri planlaşdırmağı və həyata keçirməyi; ayrı-ayrı əksepidemik tədbirlərin effektivliyini qiymətləndirməyi; ayrı-ayrı parazit xəstəliklər zamanı epidemioloji nəzarəti təşkil etməyi bacarmalıdırlar. Hesab edirik ki, bu fənn parazit xəstəliklər barədə bilik və bacarıqları öyrədəcək, ona görə o, tək İctimai səhiyyə və Tibb fakültəsində deyil, digər fakültələrdə də tədris olunmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Ağayev, İ. Ə., Xələfli, X. N., Tağıyeva, F. Ş., Vəkilov, V. N., Ağayeva, A. İ. (2022). *Epidemiologiya* (Milli rəhbərlik).
2. Ağayev, İ. Ə., Xələfli, X. N., Tağıyeva, F. Ş. (2012). *Epidemiologiya* (Tibbi profilaktika fakültəsi tələbələri üçün dərslik).
3. Salehov, A. Ə., Vahabov, E. F., Hüseynova, F. H. (2022). *İnsanın parazitər xəstəlikləri* (dərslik).
4. Briko, N. I., Zuyeva, L. P., Pokrovskiy, V. I., Sergiyev, V. P., Shkarin, V. V. (2013). *Epidemiologiya* (ucəbnik v 2 tomakh). T. II. OOO «Meditsinskoye informatsionnoye agentstvo».
5. Sergiyev, V. P., Lobzin, Yu. V., Kozlov, S. S. (2006). *Parazitarnyye bolezni cheloveka* (protozoozy i gel'mintozy). OOO «Izdatel'stvo Foliant».
6. Briko, N. I., Pokrovskiy, V. I. (2015). *Epidemiologiya* (ucəbnik). GEOTAR-Media.
7. Zuyeva, L. P., Yafayev, R. Kh. (2005). *Epidemiologiya*. Foliant.
8. Pokrovskiy, V. I., Pak, S. G., Briko, N. I., Danilkin, B. K. (2004). *İnfeksiyonnyye bolezni i epidemiologiya* (ucəbnik 2-ye izd). GEOTAR-Med.
9. Çobanov, R. Ə. (2006). *İnsanın protozozları*.
10. Ağayev, İ. Ə., Abdullayev, X. İ., Məmmədov, S. M., Vahabov, E. F., Xələfli, X. N., Tağıyeva, F. Ş., Qasimov, E. (2010). *Malyariya üzərində epidemioloji nəzarətin təşkili* (metodik tövsiyələr).
11. Chebysheva, N. V., Vorob'yeva, A. A., Paka, S. G. (pod. red.). (2005). *Transmissivnyye infektsii i invazii*. Med. inform. Agentsvo.
12. Hacıyev, İ. A. (2010). *Parazitər xəstəliklərin laborator diaqnostikası*. “Təbib” nəşriyyatı.

Daxil oldu: 20.06.2024

Baxışa göndərildi: 14.07.2024

Təsdiq edildi: 26.07.2024

Çap olundu: 20.08.2024